

Andrzej Ładyżyński

Rodzina w obiektywie studenckiego aparatu

Wychowanie w Rodzinie 8, 57-80

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.



„Wychowanie w Rodzinie” t. VIII (2/2013)

Andrzej ŁADYŻYŃSKI
Uniwersytet Wrocławski, Polska

Rodzina w obiektywie studenckiego aparatu

The family photography in the lens of students' camera

Streszczenie

Artykuł stanowi próbę interpretacji fotografii rodzinnej jako znaczącej informacji pedagogicznej. Fotografie, których tematem jest: „rodzina”, były wykonane przez studentów Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego. Analiza fotografii przynosi szczegółowe informacje o fotografowanych ludziach, dostarcza wiedzy o głównych wątkach tematycznych, kontekstach i warunkach, uczuciach towarzyszących procesowi wykonania zdjęć oraz przybliża ich wymiar społeczny: klasę społeczną, płeć i wiek. Umożliwia ona obserwatorowi interpretację biograficznych doświadczeń fotografów. Próba interpretacji fotografii zaprezentowanych przez studentów ukazuje interesujący sposób zrozumienia koncepcji rodziny i zróżnicowania aspektów jej funkcjonowania.

Słowa kluczowe: rodzina, fotografia.

Abstract

The paper constitutes an attempt to interpret family photography as vital pedagogical information. Photographies, with their subject: ‘The family’, were taken by the students of the Institute of Pedagogy of the University of Wrocław. Analysis of the photographs gives a detailed information about the people being photographed, provides knowledge about the prevailing thematic motives, the contextual circumstances, the emotions accompanying the process of taking them and it approximates their social aspect: their social class, sex, and age. It allows the observers to interpret the biographical

experiences of the photographers. An endeavour to interpret the photographs presented by students shows an interesting way to understand the concept of the family and a variety of aspects of its functioning.

Keywords: family, photography.

Wprowadzenie

Fotografia jest obrazem. To utrwalenie na papierze odpowiednio wykadrowanego fragmentu rzeczywistości. Przedstawia ona to, co autor chciał pokazać, w sposób w jaki chciał zatrzymać, „pozostawić ślad” jakiejś chwili, momentu¹. Roland Barthes jej rzeczywistość określa mianem faktu, który już był. Z kolei Jacques Derrida uważa, że zdjęcie jest „zawsze już” śladem, zapisem, wyłączeniem siebie i logosu, wykorzystującą celowo magiczne właściwości „odbitki”². Zdaniem Susan Sontag fotografia może być uznawana za niepodważalny dowód wydarzenia. Można ją zniekształcać, ale oglądaniu fotografii zawsze towarzyszy założenie, że coś, co jest oglądane – istnieje albo istniało³.

Związki rodziny i fotografii

Związek rodziny i fotografii jest bardzo dawny. Samo określenie „zdjęcie” wywodzi się ze zwrotu „zdjąć podobiznę”⁴. Niemal od samego początku fotografia służyła rodzinie. Jej poprzedniczką była sztuka malarska. Ta również oddała się na usługi wspólnoty rodzinnej. Uwiecznianie członków rodzin stało się popularne od czasów renesansu. Było jednak dostępne jedynie dla osób mających. W przeciwieństwie do portretowania familii, odbitka z camera obscura była tania, a zatem szybko trafiła do większości domów rodzinnych, także pod strzechy. Początkowo wykonywano ją w wyspecjalizowanym zakładzie, potem korzystając z usług wędrownego fotografa, by bliżej naszej współczesności, realizować ją samodzielnie, w ostatnich dekadach w sposób masowy. Fotografia wniosła wielki wkład w kulturę drugiej połowy XIX wieku. Służy jej zresztą nieustannie⁵.

Od bardzo długiego czasu uwiecznianie wydarzeń z życia własnej rodziny stanowi niezwykle interesujący aspekt fotografowania. Przykładowo, zdjęcie

¹ T. Tomaszkiwicz, *Przekład audiowizualny*, Wyd. PWN, Warszawa 2006, s. 19, 43.

² J.L. Chalumeau, *Historia sztuki współczesnej*, Vizja Press & IT, Warszawa 2007, s.165.

³ S. Sontag, *O fotografii*, przekł. S. Margala, Wyd. Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1986, s. 10.

⁴ S. Sikora, *Fotografia. Między dokumentem a symbolem*, Świat Literacki/Instytut Sztuki, Izabelin 2004, s. 33.

⁵ T. Ferenc, *Fotografia. Dyletanci, amatorzy i artyści*, Galeria f5 & Księgarnia Fotograficzna, Łódź 2004, s. 107.

ślubne towarzyszy człowiekowi od stu kilkudziesięciu lat. Stanowi element niezbędnego rytuału ślubnego. Niewykonywanie fotografii ślubnej to rzecz wprost niemożliwa⁶.

Z fotografią wiąże się ściśle rytuał towarzyskiego oraz chyba – częściej nawet – właśnie rodzinnego ich oglądania. Wykazanie zainteresowania prezentowanymi odbitkami leży ciągle w kanonie kulturalnych zachowań i cieszy się od lat nieustającym powodzeniem. Fotografia rodzinna pełni ważną rolę integracyjną. Kolekcjonuje się ją oraz wspólnie rodzinnie i w gronie towarzyskim ogląda⁷. Fotografowanie to swoiste portretowanie członków rodzin, w ramach prowadzonego życia. Nie tak istotne są uwydatniane na fotografiach konkretne wydarzenia, ile samo ich wykonanie a potem przechowywanie. Sontag zwraca uwagę na to, że fotografia rodzinna staje się rytuałem w szczególnym momencie historycznym, gdy sama instytucja rodziny w krajach uprzemysłowionych poddawana jest radykalnym przeobrażeniom. To etap dziejowy, gdy rodzina nuklearna wyodrębnia się z większej grupy pokrewieństwa. Fotografia sprzyja jej zapamiętaniu oraz utrwalaniu w formie szerszej rodziny i w metaforycznym ujęciu wpływa na zachowanie ciągłości życia rodzinnego. Fotografie – symboliczne ślady zapewniają wizualną obecność krewniaków żyjących już osobno. Z pietyzmem przechowywane w domach albumy odnoszą się częstokroć do szerokiej definicji rodziny, a niekiedy stanowią jedyną formą związku – niejako ostatni ślad zakotwiczenia członków rodziny w większej wspólnotcie rodowej⁸.

Fotografie rodzinne osadzone są mocno w konwencjach estetycznych i społecznych, opartych na stereotypach, kulturowo utrwalaonych wyobrażeniach takich jak np.: matkująca kobieta, radosne dzieci, bezpieczne domy, silni ojcowie itp. To selektywne momenty oraz skonwencjonalizowane ujęcia, które, jak mówi Julia Hirsch, są „[...] estetycznym, społecznym i etycznym wytworem, w którym rodzina jest zarazem sprzedawcą i konsumentem”⁹. Cechy fotografii rodzinnej¹⁰: to ukazywanie minimum dwóch osób w jakiś sposób spowinowacanych ze sobą i to właśnie cecha odróżniająca fotografię rodzinną od prywatnej. W tej pierwszej identyfikuje się osoby z rodziny przez oznaki zewnętrzne np.: podpisy, komentarze, opowieści przekazywane ustnie, jak i wewnętrzne, znajdujące odzwierciedlenie poprzez dostrzeganie podobieństwa prezentowanych osób. Jest jeszcze jedna cecha, za którą przyjmuje się specyficzny odbiór oglądających, charakteryzujący się zaangażowaniem emocjonalnym.

Fotografia towarzyszy rodzinie jeszcze w innym wymiarze. Otóż ogromna jest liczba osób posiadających odbicie fotograficzne swoich bliskich noszone w

⁶ S. Sontag, *O fotografii...*, dz. cyt., s. 13.

⁷ T. Ferenc, *Fotografia. Dyletanci, amatorzy...*, dz. cyt., s. 108, 111.

⁸ S. Sontag, *O fotografii...*, dz. cyt., s. 13.

⁹ J. Hirsch, *Family photographs. Cotext, Meanig and Effect*, Oxford University Press, Oxford 1981, s. 12, cyt. za: T. Ferenc, *Fotografia. Dyletanci...*, dz. cyt., s. 108.

¹⁰ Tamże, s. 109.

portfelach. Te wizerunki stanowią formę niezwyklej pamiątki, niemalże talizman. Jest swoistą formą towarzyszenia członków rodziny w każdej chwili życia.

Fotografia uwidacznia to „co było”, elementy przeszłości, niejako zatrzymuje to, co minione w kadrze. A do nich przywiązuje się również rodzina, ceniąca sobie tradycje, odwołująca się do więzi z przodkami, nawiązująca do miejsc przeszłości, wskazująca na ciągłość związków pomiędzy pokoleniami i wydarzeniami. Ten wpływ przeszłości na terażniejszość to element, którego członkowie są na ogół świadomi. Stanowi część niezwykle istotnej tożsamości rodziny.

Fotografia jest rodzajem dokumentu osobistego. Zasługuje na analizę, jakiej doczekały się inne dokumenty. Ujmuje bowiem ważne elementy życia rodzinnego, oficjalne poddane podglądowi, jak i uchwycone „na gorąco”. Stanowi źródło informacji o życiu codziennym oraz o czasie świętowania. Piotr Sztompka powołując się na Christopera Musella wyróżnia cztery funkcje, jakie spontaniczne fotografowanie pełni dla życia rodzinnego:

1. Umacnianie wspólnoty;
2. Inicjowanie i podtrzymywanie interakcji pomiędzy członkami rodziny;
3. Prezentowanie samego siebie;
4. Dokumentacja życia rodzinnego.

Pierre Bourdieu wzbogaca to zestawienie o kolejne dwie funkcje. Uważa że fotografia stanowi źródło prestiżu, ukazując sukcesy poszczególnych członków rodziny oraz dostarcza rozrywkę poprzez możliwość oderwania od codzienności¹¹.

Geneza badania

Badanie stanowi konsekwencję wykorzystania elementu pracy zaliczeniowej studentów pedagogiki, zleconej im oraz zrealizowanej w ramach praktyk. Otóż wymyślając coraz to nowe formy pracy kontrolnej studenci zostali zachęcani do zrobienia fotografii. Wykonywali je studenci stacjonarni II roku pedagogiki w semestrze zimowym, w roku akademickim 2007/08. Młodzież akademicka została poproszona o wykonanie jednego do dwóch zdjęć na temat: rodzina. Forma i sposób realizacji fotografii została pozostawiona autorom. Założeniem było jednak, że fotografie zostaną wykonane przez studentów samodzielnie. Czy tak było w istocie, trudno jednak stwierdzić. Polegałem na dostarczonym zdjęciu, przyjmując, że ma charakter osobisty. Dość często jednak na przedstawionych fotografiach znajdują się ich autorzy. Oczywiście nie można wykluczyć zastosowania przez wykonujących fotografie samowyzwalacza. Niemniej prawdopodobna jest również hipoteza o wykonaniu zdjęć przez osoby trzecie. Do

¹¹ P. Sztompka, *Socjologia wizualna. Fotografia jako metoda badawcza*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 63–64.

analizy włączyłem zdecydowaną większość fotografii, wychodząc z założenia, że na ogół wykonywali je sami studenci, a w pozostałych (niepewnych) przypadkach, przynajmniej aranżowali z pewnością „obszar” fotografii, zobligowani jej tematem. Przemawia do mnie argument Tomasza Ferenc’a twierdzącego, że „[...] w fotografii rodzinnej kategoria prawdy nie jest najistotniejsza”¹². Bo to, kiedy zdjęcie zostało wykonane, dla samej rodziny nie odgrywa większego znaczenia. Przykładem mogą być zdjęcia ślubne, dobrze prezentujące się w albumie a wykonane przed, czy w jakiś czas po ślubie. Dodatkowym argumentem jest i to, że fotografie są zresztą (rodzinnie) selekcjonowane i w albumach znajdują się te „właściwe”, tzn. ukazujące członków rodziny w określonych konwencjach i rolach kulturowych¹³. Tak więc i ja przyjąłem, że zaprezentowane ujęcie to sposób, w jaki studenci „uchwycili w kadrze” rodzinę w roku akademickim 2007/08, jak ją rozumieli, jak ją postrzegali. A jeśli sami nawet nie wykonali fotografii, to osobiście dokonali wyboru – wyselekcjonowali fotografie z własnej perspektywy najważniejsze, oddające ich rodzinę. I trzeba przyznać, że jest to materiał bardzo interesujący.

Metoda postępowania badawczego

Zdjęcia są otwarte na wiele odczytań¹⁴. Można je czynić z perspektywy różnych dyscyplin naukowych. Teresa Tomasziewicz, twierdzi, że istnieje kod, który pozwala na „tłumaczenie” fotografii w znanym kontekście komunikacyjnym na odpowiedni komunikat językowy¹⁵. Podobnie brzmi teza wygłoszona przez Jeana – Luc Chalumeau: „Fotografie tworzą język [...] pewien wycinek rzeczywistości, [...] a poprzez sposób ułożenia retorykę”¹⁶.

Fotografie to dokumenty osobiste, mające swojego autora oraz swoich bohaterów. Stanowią gotowy obraz. Można dokonać ich odczytania w oparciu o analizę ich treści¹⁷. Dla mnie zaprezentowany zbiór fotografii stanowi element edukacyjny, wyraz swoistej pedagogiki czy dokładniej – familiologii wizualnej. Czynię więc próbę odkrycia rzeczywistości, która odnosi się do szeroko pojmowanej wiedzy o współczesnej rodzinie, jej życiu, w wielu ukazanych jego przejawach. Za cel postawiłem sobie wyszukiwanie w prezentowanych fotografiach treści mających wartość pedagogiczną. Oczywiście w tak interdyscyplinarnym źródle nie da się wypreparować czystej pedagogii. Społeczny świat ujmowany

¹² T. Ferenc, *Fotografia. Dyletanci...*, dz. cyt., s. 111.

¹³ Tamże, s. 112.

¹⁴ Tamże, s. 35.

¹⁵ T. Tomasziewicz, *Przekład audiowizualny...*, dz. cyt., 43.

¹⁶ J.L. Chalumeau, *Historia sztuki...*, dz. cyt., s. 165.

¹⁷ M. Banks, *Materiały wizualne w badaniach jakościowych*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2009, s. 85, 99.

w fotografii jest niezwykle złożony, wieloaspektowy oraz różnorodny. Mnie interesuje, kto jest na tych fotografiach, w jakiej roli, w jakim kontekście, w jakiej interakcji, w jakim działaniu, a jakim otoczeniu. Istotne jest, że zrozumienie sensu fotografii polega przede wszystkim na zrozumieniu funkcji, jaką ma ona spełniać w komunikacji i celów, jakie jej autor sobie postawił¹⁸.

Odczytanie, którego dokonałem obejmuje analizę tego, czy fotografia ma charakter formalny czy nieformalny. Podjąłem próbę uporządkowania fotografii wykorzystując matrycę danych wizualnych, zaproponowaną przez Sztompkę, uwzględniającą czynniki, takie jak: konteksty/aspekty, rodzaj jednostek, fotografie z perspektywy działania podmiotów, rodzaj ukazanej interakcji oraz kategorii zbiorowości¹⁹. Spróbowałem określić elementy struktury ukazanej rodziny, pomieszczeń, w których ją sfotografowano: domu/mieszkania, przestrzeni pozadomowej, w której jest osadzona. Następnie spróbowałem przyjrzeć się wydarzeniom rodzinnym dokumentowanym przez fotografie a także przeanalizować elementy domu oraz wyposażenia ukazane na studenckich kadrach.

Próba badana

W konsekwencji zadania powierzonego studentom powstało 143 fotografie. Zdecydowana ich większość została wykonana przez kobiety – 138, tylko 5 spośród nich należało do mężczyzn. Autorzy fotografii to dwudziestolatkowie. Większość młodzieży akademickiej przedstawiła po jednej fotografii. Na zakończenie zajęć zebrałem je wszystkie, podzieliłem na grupy i na ostatnim spotkaniu ze studentami zaprezentowałem im ich pracę, dzieląc fotografie na pewne kategorie oraz opatrując własnymi komentarzami. Kolejną próbę oglądu fotografii podjąłem cztery lata później, zimą, w roku akademickim 2011/12. I wynik tego oglądu przedstawiam w niniejszym artykule.

Analizie poddałem 122 fotografie. Kilka z przedstawionych zostało z niej wyłączonych, gdy zawartość treściowa prezentowanych przez studentów obu ujęć różniła się tylko nieznacznie, od egzemplarzy pozostawianych w zbiorze. I w tych właśnie przypadkach wykorzystałem tylko jedną reprezentację fotograficzną. Fotografie ukazują rodzinę; tak ją rozumie młodzież akademicka, pod koniec pierwszej dekady XXI stulecia.

Są to fotografie – na ogół – kolorowe, o zróżnicowanej jakości, wykonywane sprzętem różnej klasy: aparatami fotograficznymi o dobrej rozdzielczości, co można wnosić z jakości odbitek oraz prostymi aparatami umieszczonymi w telefonach komórkowych. Odbitki mają w większości charakter realistyczny i przedstawiają osoby (108), tylko zwierzęta (2) bądź przyjmują formę dzieła

¹⁸ T. Tomaszkiwicz, *Przekład audiowizualny...*, dz. cyt., s. 44.

¹⁹ P. Sztompka, *Socjologia wizualna...*, dz. cyt., s. 45.

symbolizującego rodzinę, ale wykorzystującego do tego celu osobisty zamysł artystyczny (12).

Fotografie to na ogół jednościenne kompozycje (114), czyli jedno zdjęcie wypełnia całą przestrzeń. Jest tu trochę zestawień fotografii (8), tworzących swoiste przeglądy rodzinnych wydarzeń, ukazujące te same osoby w procesie rozwoju i zmiany. Większość prezentowanych fotografii nie zawiera żadnych dodatkowych elementów. Dwie spośród nich opatrzone są napisami komentującymi fotografie.

Stopień sformalizowania fotografii

Rozpocznę od przyjrzenia się fotografiom, pod względem stopnia ich sformalizowania. Zostały one podzielone na formalne oraz nieformalne. Fotografia rodzinna posiadająca cechy formalne kojarzy się w większym stopniu z profesjonalistami. Wspólnota prezentowana na takiej fotografii wygląda na solidną, charakteryzującą się stabilnością, scaloną, przedstawioną w pełnej godności. Fotografia taka pozwala dostrzec role pełnione przez poszczególnych członków rodziny. Występują oni w adekwatnych, przyjętych konwenansem odpowiednich gestach i pozach. Pomimo tej „sztywności” prezentacyjnej nie jest do końca znormalizowana. Niemniej jej przesłanie jest jasne. Zdjęcia prezentują więzi rodzinne, wyjątkowe wydarzenia, obrządki oraz rytuały. Fotografia formalna dominowała do około 1880 roku²⁰. Realne zwiększenie się liczby zdjęć fotograficznych o charakterze nieformalnym nastąpiło w momencie rozpowszechnienia małych aparatów fotograficznych. A już duże przyspieszenie i, wręcz, umasowienie fotografii nastąpiło po pojawieniu się tanich aparatów cyfrowych.

Fotografia nieformalna to najczęściej dzieło amatorów, które charakteryzuje się tym, że bardziej pokazuje osobowość osób niż ich rolę społeczną. Jej motywy nie zawsze są oczywiste i czytelne. Przyjmuje się, że fotografia nieformalna przenosi zadanie odnalezienia znaczenia z osoby fotografującej na jej odbiorcę. Jest niezaplanowana i spontaniczna co powoduje, że na zdjęciach tego typu wy-studiowany obraz rodziny, starannie konstruowany zazwyczaj przez fotografię formalną, tu jest zachwiany i zaburzony. Często fotografia nieformalna zbliża się do formalnej, naśladując sformalizowane i schematyczne wzory oraz kanony. Jest pełna niedomówień, zakłóceń, ale posiada naturalność. Pozwala przekazać i, w konsekwencji, także odczytywać emocje, nastroje ludzi, a nie tylko ich role. Występuje tu humor, paradoks, ironia itp.²¹

Jeśli zgodnie z definicją za fotografie formalne uznać wykonane przez profesjonalistów, to ujęć o tym charakterze w zbiorze nie ma. Jeśli z kolei spróbować zaliczyć do niej takie, na których rodzina była osadzona w swoich rolach,

²⁰ T. Ferenc, *Fotografia. Dyletanci...*, dz. cyt., s. 107–108.

²¹ J. Hirsch, *Family photographs...*, cyt. za: T. Ferenc, *Fotografia. Dyletanci...*, dz. cyt., s. 109–110.

ustawiona do pozowania, prezentująca się, w sposób poważny, zatrzymująca w kadrze obrządki, to takich fotografii znajduje się w zbiorze kilka. Niemniej analiza przedstawionych zdjęć pozwala stwierdzić, że spośród tych, które w swych formach zbliżają się do fotografii formalnej są jedynie nieco bardziej wystudiowaną formą zdjęć o charakterze nieformalnym. Zatem, próbując jednoznacznie określić stopień sformalizowania wszystkie zaliczyłem do tej drugiej kategorii.

Próba interpretacji fotografii wynikająca z analizy danych wizualnych

Można dokonać próby interpretacji danych związanych z kontekstem, czyli typowymi dziedzinami życia społecznego, w ramach których człowiek wkracza w ciąg swojego funkcjonowania w czasie trwania życia²². Do tego celu może nam posłużyć analiza matrycy danych wizualnych zestawiająca informacje o badanych fotografiach. Przedstawia je zestawienie tabelaryczne (por. Tab. 1).

Konteksty/aspekty

Biorąc pod uwagę pierwszą z kategorii a mianowicie konteksty/aspekty, w których ukazano rodzinę, widać, że zdecydowanie dominuje kategoria/aspect *dom* reprezentowany przez 98 egzemplifikacje, 15 przedstawia wątki rekreacyjne, 5 religijne, 2 ukazujące śmierć a 1 wątek edukacyjny.

Z kolei przyglądając się rodzajowi jednostek występujących na fotografiach, to stwierdzić należy, że osoby występują w rolach rodzinnych: dziecka, matki, ojca, dziadka, babci, siostry, brata oraz innych członków rodziny dalszej. Te jednak nie dają się precyzyjnie zidentyfikować.

Struktura rodziny

Kolejnym elementem odkrywania świata odbitego w fotografii uczyniłem próbę ukazania struktury zaprezentowanej rodziny. Oczywiście fotografie nie są w stanie oddać wszystkich lub nawet większej liczby cech struktur rodzinnych uwzględniając, że należą do nich m.in.: liczba i jakość członków rodziny, układ wzajemnych pozycji oraz ról społecznych, przestrzenne usytuowanie członków wspólnoty rodzinnej, siła łączących ich więzi, podział czynności oraz struktura wewnątrzrodzinnej władzy i autorytetów. Niemniej można spróbować wskazać pewne elementy struktur zaprezentowanych rodzin. W tym celu wyodrębniłem kategorie sfotografowanych rodzin. Oczywiście nie jest tak, że wszystkie ukazane rodziny zawierają kompletne wspólnoty. Jest to raczej zestawienie tego, co za rodzinę przyjęli fotografujący, co udało im się uchwycić. Prezentuje to zestawienie tabelaryczne (por. Tab. 2).

²² P. Sztompka, *Socjologia wizualna...*, dz. cyt., s. 36.

Tabela 1. Matryca danych wizualnych
Table 1. Visual data matrix

Lp.	Konteksty/aspekty	Jednostka	Działanie	Interakcja	Zbiorowość	Kultura/technika	Otoczenie
1.	dom	mężczyzna i kobieta	wyrażanie czułości, przytulenie	dystans intymny	diada	nieokreślona	nieokreślona
2.	rekreacja	wczasowicze	plazowanie	dystans intymny	diada	nieokreślona	plaża
3.	rekreacja	spacerowicze	marsz	spacer	diada	natura	łąki
4.	dom	mężczyzna i kobieta	przytulenie	dystans intymny	diada (starsi małżonkowie)	meble	mieszkanie
5.	dom	mężczyzna i kobieta w wieku średnim	ofiarowanie prezentu	impresja	diada	kanapa, stół, kosmetyki	mieszkanie
6.	dom	mężczyzna i kobieta (starsi małżonkowie)	oglądanie tv, czytanie	rekreacja	diada	kanapa, stół, choinka, telewizor, książka	mieszkanie
7.	dom	kobieta	rozmowa z nianą, rodzonym dzieckiem	ciężka, skupienie	osoba	ubranie	mieszkanie
8.	dom	niemowlę	trzymanie na rękach	opieka	dziecko z kobietą	kafle	mieszkanie, łazienka
9.	dom	niemowlę	kąpiel niemowlęcia	opieka	dziecko z kobietą	wannienka	mieszkanie, łazienka
10.	dom	mężczyzna i kobieta	dotykanie brzucha	ciężka	rodzice prenatalni	obrączka, sygnet	mieszkanie
11.	dom	dwie dziewczynki	zabawa	-	dzieci	puzzle	mieszkanie
12.	dom	dwie dziewczynki	pocałunek	dystans intymny	siostry, rodzeństwo	kanapa	mieszkanie
13.	dom	troje dzieci	-	pozowanie,	dzieci	choinka	mieszkanie
14.	dom	dwie dziewczynki	jedzenie	posiłek, śniadanie	siostry, rodzeństwo	talerz, łyżki	mieszkanie
15.	dom	dwie dziewczynki	pozowano do fotografii	dystans intymny	siostry, rodzeństwo	nieokreślona	nieokreślona
16.	dom	trzy osoby z rodzeństwa	nieokreślone	pozowanie	rodzeństwo, bracia i siostra	stół, choinka	mieszkanie
17.	dom	dwie dziewczynki	strojenie min	pozowanie	siostry, rodzeństwo	nieokreślona	nieokreślona
18.	dom	dwie dziewczynki	jedzenie	posiłek	siostry, rodzeństwo	ławka	mieszkanie

19.	dom	dwie dziewczyny	dziwianie siostry	spacer	siostry, rodzeństwo	droga polna	plener
20.	dom	dwie dziewczyny	przytulanie się	pozowanie	siostry, rodzeństwo	nieokreślone	nieokreślone
21.	dom	dziewczyna i chłopczyk	obserwowanie, czytanie	zabawa	rodzeństwo	stół, szafka	mieszkanie
22.	dom	kobieta, mężczyzna, dziecko	przytulanie się	pozowanie zabawa	rodzina	choinka, firana	mieszkanie
23.	dom	dziewczyna i chłopczyk	jedzenie, picie, częstowanie, rozmawianie	biesiada, świętowanie	biesiadnicy	stół, naczynia	mieszkanie
24.	religia	mężczyzna i kobieta, ksiądz	ślubowanie	liturgia, odnowienie przyrzeczeń małżeńskich	matęstwo	mikrofon, ławki	kościół
25.	religia	mężczyzna i kobieta, ksiądz	modlenie się	liturgia, ślub	matęstwo	kielich	kościół
26.	dom	mężczyzna i kobieta, dziecko	palenie sztucznych ogniów	świętowanie, pozowanie	rodzina nuklearna	choinka, telewizor, meble, dywan	mieszkanie
27.	dom	mężczyźni, kobieta, dziecko	zagładanie, przyglądanie się	chrzest	rodzina, ojciec, dziecko dziadkowie	choinka, telewizor, meble, dywan	mieszkanie
28.	dom	kobiety, mężczyźni, dzieci	dmuchanie świeczek na torcie	świętowanie, pozowanie	rodzina	stół, krzesła meble, dywan, lampy, nakrycia stołu	mieszkanie
29.	dom	mężczyzna, kobiety	nieokreślone	świętowanie, ślub, pozowanie	małżonkowie weselnicy	posadzka, balustrada	taras
30.	religia	mężczyźni, kobiety, ksiądz	modlenie się	liturgia, ślub	matęstwo	ołtarz, rzeźby, kielichy, dywany, świece	kościół
31.	dom	kobiety, mężczyźni, dziecko	łamanie się oplatkiem	wigilia	rodzina	drzwi, krzesła, kafele, opłatek	mieszkanie
32.	dom	kobieta, mężczyzna, dziecko	przyglądanie się	święta	rodzina nuklearna	choinka, fotografia	mieszkanie
33.	dom	kobieta, mężczyzna, dziecko	„ślady butów”	-	rodzina nuklearna	-	piasek
34.	dom	kobiety, mężczyzna	żart, odegranie ról pozowanie	-	triada	nieokreślone	nieokreślona

35.	dom	kobieta, mężczyzna, dziecko	„dłonie położone na fotografiach” siedzenie, pozowanie	symbolizowanie	triada (mężczyzna, kobieta, dziecko), grupa (studencka)	fotografie rodzinne, kontenery, kartony, budynki	mieszkanie
36.	rekreacja	kobiety, mężczyźni		odpoczynek			podwórze
37.	edukacja	mężczyzna i kobieta (starsi małżonkowie)	przytulenie	dystans intymny	diada	meble	mieszkanie
38.	dom	-	„sztucce”	-	rodzina nuklearna	łyżka, byczeczki, nóż	mieszkanie
39.	dom	-	„pisaniki”	-	rodzina nuklearna	spodek	mieszkanie
40.	sport	mężczyźni	pozowanie,	-	dwie pary (kibiców)	boisko, tramwaj, szaliki	mieszkanie
41.	dom	kobiety, dziecko	częstowanie się	posilek	triada	talerz, stół	mieszkanie,
42.	sport	mężczyźni	motywowanie do walki	mecz	drużyna	-	boisko plener
43.	dom	-	„trzy serca na dłoniach”	symbolizowanie	rodzina nuklearna	nieokreślone	nieokreślone
44.	dom	-	„druciana rodzina”	symbolizowanie	rodzina nuklearna	sztuczna choinka, druć, obrus	mieszkanie
45.	rekreacja	-	konie na wybiegu	wodopój	-	zbiornik wodny	łąki, pastwisko
46.	dom	-	kotka karmiąca młode	-	-	podłoga, szafka	mieszkanie
47.	dom	kobiety	pozowanie	przeprowadzka	siostry	drzwi	mieszkanie
48.	dom	kobiety, mężczyźni	odpoczywanie		grupa	fotele, dywany, koce	garaż, wiatra, pomieszanie gospodarze
49.	dom, rekreacja	kobiety, mężczyźni, dzieci	wyprawy turystyczne pozowanie	spotkanie rodzinne	grupy, wycieczka, tancerze	ławka, meble, boisko	mieszkanie, plener
50.	rekreacja	kobieta	patrzanie	spacer	wczasowiczka		plaża, morze
51.	dom	kobieta, mężczyzna, dziecko	przytulanie pozowanie	chrzest	rodzina	nieokreślone	nieokreślone
52.	dom	kobieta, mężczyzna, dziecko	całowanie	zabawa	rodzina	kredens, lampa, zasłony	mieszkanie
53.	dom	kobieta, dziecko	całowanie, tulenie	opieka	matka z dzieckiem	nieokreślone	plener
54.	dom	kobieta, mężczyzna,	jedzenie	posilek	rodzina	stół, kanapa, talerze,	mieszkanie

55.	dom		dziecko	spacerowanie	pozowanie, opieka	sistry		wybieg dla zwierząt		plener zoo					
56.	dom		kobieta, dziecko	karmienie	opieka	rodzina		nieokreślone		nieokreślone					
57.	dom		mężczyzna, dzieci	siedzenie, obserwowanie	spotkanie	rodzina		kafle		instytucja					
58.	dom		kobieta, mężczyzna, dziecko	nauka chodzenia	opieka	rodzina		łóżeczko, koc		mieszkanie					
59.	dom		kobieta, mężczyzna, dzieci	tulenie	opieka	rodzina		kanapa,		mieszkanie					
60.	rekreacja		kobieta, mężczyzna, dziecko	odpoczywanie	spacer	rodzina		ławka, przyrządy placu zabaw,		plener, park, plac zabaw					
61.	dom		kobieta, mężczyzna, dziecko	jedzenie	posiłek, świętowanie, impreza	rodzina		stół, obraz talerze,		mieszkanie					
62.	rekreacja		kobieta, mężczyzna, nastolatki	odpoczywanie, siedzenie	spacer	rodzina		ławka,		plener, „ciepłe kręgi”					
63.	rekreacja		kobieta, mężczyzna, dzieci	chodzenie	spacer	rodzina		nieokreślone		plaża					
64.	dom		kobieta, dzieci	picie dzieci	spacer, opieka	rodzina monoparentalna		huśtawka		plac zabaw					
65.	rekreacja		kobieta, dzieci	niesienie dzieci	opieka	rodzina monoparentalna		nieokreślona		plaża					
66.	dom		kobieta, mężczyzna, dzieci	siedzenie	odpoczynek, opieka	rodzina		wersalka, sofa		mieszkanie					
67.	dom		kobiety, mężczyzna, dziecko	całowanie	opieka, zabawa	rodzina		nieokreślone		nieokreślone					
68.	dom		mężczyzna, dzieci	baraszkowanie, pozowanie	opieka	rodzina monoparentalna		wersalka, koc		mieszkanie					
69.	dom		kobiety, dziecko, tłum	oklaskiwanie	świętowanie, impreza	matka z dzieckiem		nieokreślone		plener, plac					
70.	dom		kobieta, dzieci	baraszkowanie	zabawa, opieka	rodzina monoparentalna (matka z dziećmi)		łóżko, szafka, pościel		mieszkanie					
71.	dom		mężczyzna, dzieci	siedzenie, pozowanie	opieka,	rodzina monoparentalna		stół, obraz, talerze,		mieszkanie					

			nie			talna (ojciec z dziećmi)			
72.	rekreacja		maszerowanie		spacer	rodzina nuklearna		nieokreślone	plener, łono natury
73.	dom	kobieta, mężczyzna, dziecko	wychodzenie, pozowanie		-	rodzina nuklearna		łóżko, szafka, obrazek-fotografia	mieszkanie
74.	religia	kobieta, mężczyzna, dziecko	wyjscie z kościoła, pozowanie		chrzest	rodzina nuklearna		figura, pomnik	plac przed kościołem
75.	dom	kobieta, dziecko	maszerowanie, pozowanie		spacer	rodzina monoparentalna (matka z dzieckiem)		ławki	plener, park
76.	dom	mężczyzna, dziecko	przytulanie, pozowanie,		opieka	rodzina monoparentalna (ojciec z dzieckiem)		boazeria kuchenna, artykuły spożywcze	mieszkanie (kuchnia)
77.	dom	mężczyzna, nastolatki	jedzenie		posilek, obiad	rodzina monoparentalna (ojciec z dziećmi)		stół, krzesła, artykuły spożywcze	mieszkanie (pokój)
78.	rekreacja	kobieta, mężczyzna, dzieci	jazda pozowanie,		wypoczynek	rodzina nuklearna z dziećmi		domki campingowe	plener, miejscowość wypoczynkowa
79.	dom	mężczyzna, dzieci	maszerowanie		opieka	rodzina monoparentalna (ojciec z dziećmi)		nieokreślona	nieokreślona
80.	dom (dwa zdjęcia na kartce z motto)	kobieta, dziecko, mężczyzna dziecko	trzymanie na kolanach, pozowanie,		opieka	rodzina nuklearna		poduszki, kocyk	mieszkanie (pokój)
81.	rekreacja	kobieta, mężczyzna, dziecko	obserwowanie		odpoczynek, lektura	rodzina nuklearna		koc, płot	plener, ogród
82.	dom	kobieta, dziecko	patrzenie na dziecko pozowanie		opieka	rodzina monoparentalna (matka z dzieckiem)		nieokreślona	mieszkanie
83.	rekreacja	mężczyzna, dziecko	maszerowanie, pozowanie,		pozowanie, spacer	rodzina monoparentalna (ojciec z dzieckiem)		nieokreślone	plener, park
84.	dom	kobieta, dziecko	wyrażanie troski		opieka	rodzina monoparentalna (matka z dzieckiem)		nieokreślone	nieokreślone

85.	dom	kobieta, mężczyzna, dziecko	pocieszenie pozostawanie	opieka,	dziecikiem)	meble, naczynia, kryształ	mieszkanie (pokój)					
86.	rekreacja	kobiety, mężczyźni, dzieci	ciągnięcie sanek z dziećmi	zabawa, samna	rodziny	sanke	plener (leśna droga)					
87.	dom	kobieta, mężczyzna, dziecko	pozowanie	świętowanie	rodzina nuklearna	okno, firanka	mieszkanie (pokój)					
88.	dom rodzinny/religia	kobiety, mężczyźni, dzieci	pozowanie	świętowanie, jubileusz, pozowanie	rodzina wielopokoleniowa	portal kościoła	plac przed kościołem					
89.	religia	kobieta, mężczyźni, dziecko	polewianie wodą	chrzest	rodzina	dzbarek	kościół					
90.	dom rodzinny	kobiety, mężczyźni, dzieci	przytulanie się, pozowanie	świętowanie	rodzina wielopokoleniowa/grupa	choinka, dywan	mieszkanie (pokój)					
91.	dom rodzinny	dziecko	pozowanie	-	dziecko	choinka	mieszkanie (pokój)					
92.	dom rodzinny	kobieta, mężczyzna	całowanie pozostawanie	świętowanie	diada	blat stołu	nieobserwone					
93.	rekreacja	mężczyzna, dziecko	spanie	odpoczynek	dziadek z wnukiem	fote, koce	dziatka rekreacyjna					
94.	dom rodzinny	kobiety, mężczyzna	rozmawianie	rozmowa	triada	okno, firanka	mieszkanie (pokój)					
95.	dom rodzinny	kobiety, mężczyzna	rozmawianie	powitanie, pożegnianie	grupa	meble, fotele, drzwi, obrazy	mieszkanie (pokój)					
96.	dom rodzinny (art. zastawienie wielu zdjęć)	kobiety, mężczyźni, dziecko	pozowanie	-	grupa	różne elementy	mieszkanie (pokój) i nieobserwone					
97.	dom rodzinny	kobiety, mężczyźni, dzieci	rozmawianie	powitanie, świętowanie	rodzina wielopokoleniowa/grupa	dom	plener, boisko, plac?					
98.	dom rodzinny	mężczyźni, dziecko	zabawa klockami	świętowanie	rodzina	stół, krzesła, półka, książki	mieszkanie (pokój)					
99.	dom rodzinny	kobiety	przytulanie	spotkanie, rozmowa	diada (babcia i wnuczka)	drzwi, futryna	mieszkanie (pokój)					
100.	dom rodzinny	kobieta, dziecko	trzymanie na kolanach	opieka	diada (babcia i wnuczka)	obrazki, fotel	mieszkanie (pokój)					
101.	dom rodzinny	kobiety, mężczyźni, dzieci	przytulanie się pozowanie	spotkanie rodzinne	rodzina wielopokoleniowa/grupa	meble kuchenne, naczynia, okno	mieszkanie (kuchnia)					

102.	dom rodzinny (art. zestawienie wielu zdjęć)	kobiety, mężczyźni, dzieci	pozowanie	-	grupa	różne elementy	mieszkanie (pokój) i nieokreślone
103.	dom rodzinny	kobiety, mężczyźni	pozowanie	spotkanie rodzinne	rodzina	drewniany dom, kryty strzechą	plener, wiejskie podwórze
104.	dom rodzinny	kobiety, mężczyźni	przysłanianie się, pozowanie	spotkanie rodzinne	dziadek z wnukami	boazeria, drzwi	mieszkanie (przed- pokój)
105.	rekreacja	kobiety, mężczyźni	maszerowanie	spacer	dziadek z wnuka- mi???	wózek inwalidzki, dom, kontener	plener, droga
106.	dom rodzinny	kobieta, dziecko	pozowanie	-	babcia z wnuczką	firana, okno, telefon	mieszkanie (pokój)
107.	rekreacja	kobiety, mężczyźni, dzieci	pozowanie	spotkanie rodzinne	rodzina (dwa poko- lenia)	brak	plener, park, łąka, ogród
108.	dom rodzinny	kobiety,	pozowanie e	świętowanie, spo- tkanie rodzinne, żart	babcia, matka (♀) wnuczka/trzy pokolenia kobiet	choinka, fotel	mieszkanie (pokój)
109.	dom rodzinny	kobiety, dziecko	pozowanie	spotkanie rodzinne	rodzina /babcie, ciocia i niemowlę/	wersalka	mieszkanie (pokój)
110.	dom rodzinny	kobiety, mężczyźni	pozowanie	spotkanie rodzinne	rodzina dwupoko- leniowa	łóżko, krzesło, drzwi, obrazy	mieszkanie (pokój)
111.	dom rodzinny	mężczyzna, dziecko	pozowanie, kofysa- nie niemowlęcia	opieka	rodzina/dziadek i niemowlę/	drzwi, zegar, lalka	mieszkanie (pokój)
112.	dom rodzinny	kobiety, dziecko	pozowanie	spotkanie rodzinne	rodzina/babcia, mama, ciocia i wnuczka/	okno, firana, choi- nka	mieszkanie (pokój),
113.	dom rodzinny (kobiety, mężczyźni dzieci	pozowanie	-	rodzina/grupa w różnych fazach rozwoju	nieokreślone	nieokreślone
114.	dom rodzinny	kobieta, dziecko	karmienie	posilek	rodzina/babcia z wnukiem	okno, talerz, tyjka	mieszkanie (kuch- nia),

115.	dom rodzinny (art. zestawienie wielu zdjęć)	kobiety, mężczyźni,	pozowanie	-	grupa	różne elementy	mieszkanie (pokój) i nieokreślone
116.	dom rodzinny	kobiety, mężczyźni, dzieci	jedzenie	kolacja, spotkanie rodzinne, wakacje?	rodzina wielopoko- leniowa/grupa	stół, ławka, krzesła, nakrycia	ganek, przestrzeń przed domem
117.	rekreacja	kobiety, mężczyźni, dzieci	maszerowanie, pozowanie	spotkanie rodzinne	rodzina	autobus	plener, park, las, droga
118.	dom rodzinny	kobiety, mężczyźni	pozowanie	spotkanie rodzinne, świętowanie	rodzina (trzy poko- lenia)	obno, firanka, stół, telewizor, choinka	mieszkanie (pokój)
119.	rekreacja	kobieta, mężczyźni, dziecko	pozowanie	spotkanie rodzinne	rodzina (trzyosobo- wa: dziadek/ojciec, matka i córka)	fontanna	plener, park,
120.	rekreacja	mężczyźni	otwieranie butelki wina	spotkanie rodzinne	rodzina triada	żywoptof na kratac	plener, ogród
121.	śmierć	mężczyźni	trwanie przy grobie, modlitwa	spotkanie rodzinne	rodzina (diada)	grób, znicze	cmentarz
122.	śmierć	kobieta, mężczyźni	trwanie przy grobie, modlitwa	spotkanie rodzinne	rodzina (triada)	grób, znicze	cmentarz

Źródło: opracowanie własne autora.
Source: developed by the author.

Tabela 2. Struktura ukazanej rodziny
Table 2. Structure of the presented family

pojedyncza osoba	diada (małżeństwo kohabitacja)	rodzina z jednym (małym) dzieckiem	rodzina z dwojgiem dzieci	rodzina z trojgiem dzieci	rodzina monoparentalna		rodzina wielopokoleniowa
					z ojcem	z matką	
5	13	23	6	3	8	10	20

Źródło: opracowanie własne autora.

Source: developed by the author.

I tak w części oznaczonej hasłem pojedyncza osoba, mamy do czynienia z prezentacją, w trzech przypadkach dzieci – niemowląt oraz przedszkolanki, a w dwóch pozostałych – matek oczekujących na rozwiązanie. Zatem w sensie dosłownym nie są to nawet zdjęcia „w pełni rodzinne”, ale prezentacje te stanowią raczej symbol rodziny. Dla autorów fotografii są nim dziecko czy kobieta brzemienna. Obrazy kobiet w błogosławnym stanie są zresztą wystylizowane artystycznie. Jedna z nich występuje w pozie skupionej, skoncentrowanej na swych brzuchu. Druga z kolei ukazuje brzuch, w niezaawansowanej jeszcze – jak się wydaje – ciąży, na którym spotykają się dwie dłonie kobieca i męska (matczyna i ojcowska).

Druga z wyodrębnionych kategorii ukazuje diady, przypuszczalnie w większości małżeńskie, ale może również związki niemałżeńskie. Tu nie zawsze da się to jednoznacznie potwierdzić. Niekiedy kontekst rozstrzyga to jednoznacznie. Ukazane pary występują w czasie wolnym, świętując, spacerując, czytając i oglądając telewizję. W czterech przypadkach fotografowani są uczestnikami liturgii ślubnej, wesela oraz prawdopodobnie obchodów rocznic małżeńskich. Zaliczyłem tu również fotografię, jeden z kilku studenckich żartów, kobietę tworzącą parę z „pomnikowym rycerzem”, z jednego z wrocławskich placów. Czy to przypadkowa fotografia? Wygląda raczej na sytuację wyreżyserowaną.

Kolejną kategorię stanowią rodziny z jednym dzieckiem. Tych fotografii jest najwięcej. I co ważne, uchwycone w kadrze dziecko jest – na ogół – małe, to niemowlę czy przedszkolak. Na tych fotografiach rodzina prezentuje się również w czasie świętowania, niekiedy w trakcie posiłków, wspólnej zabawy – swoistego „baraszkowania” i opieki nad dziećmi. Do tej grupy włączyłem też kilka fotografii przedstawiających rodzinę jako trzy pisanki czy tyleż samo śladów par obuwia odcisniętego na piasku, a także nuklearną rodzinę zestawioną z trzech „pluszaków”. Tu po raz kolejny, niezależnie od siebie, młodzież akademicka ukazuje podstawową wspólnotę ludzką w sposób symboliczny, wykazując się

kreatywnością oraz poczuciem humoru. Takie nieformalne, żartobliwe podejście ilustrujące rodzinę jest generalnie charakterystyczne dla fotografii rodzinnej.

Model rodziny typu 2 + 2 znajduje już znacznie skromniejszą reprezentację. W tej grupie również znalazły się rodziny w formie symbolicznej: figury osób wykonane z drutu, ujęte na tle choinki oraz „rodzina” zestawiona ze sfotografowanych sztuczków.

Kolejną kategorię stanowią rodziny monoparentalne. I znów na fotografiach studentów to niereprezentatywne odbicie rzeczywistości, ale prawda o rodzinie uchwycona w obiektywie. Tu rodzicami przedstawionymi wraz z dziećmi są zarówno matki, jak i ojcowie. Pytanie, które sobie zadałem, to: co robią matki, a co ojcowie na tych fotografiach. I tak matki: przytulają (3), całują (2), karmią piersią (1), poją (1), noszą (1), spacerują (1), „baraszkują” na łóżku (1). Ojcowie z kolei: przytulają (2), usypiają (1), spacerują (1), trzymają na kolanach (2), uczestniczą – trzymając małe dziecko na kolanach – w jakichś zajęciach, prawdopodobnie przedszkolnych, (1), „baraszkują” (1).

Rodzina wielopokoleniowa występuje przy okazji świątecznych spotkań rodzinnych (6), obrzędów religijnych: świętowanych w kościele rocznic (2), chrztów (1), wypoczynku dziadków wraz z wnukami (2), opieki babć nad wnukami (5), opieki dziadków nad wnukami (2), spotkań dorosłych wnuków z dziadkami (4). Przede wszystkim ukazane są jednak uroczystości a nie codzienność, głównie pewnie dlatego, że duże rodziny nie żyją już wspólnie, a spotykają się jedynie na specjalną świąteczną okoliczność.

Odnosząc się do ukazanej struktury warto spojrzeć na przedstawione fotografie jeszcze z innej perspektywy. Otóż mamy tu pewną liczbę fotografii rodziców z dziećmi, a także znaczącą liczbę rodzeństw. Ukazuje to poniższe zestawienie tabelaryczne 3.

Tabela 3. Rodziny z dziećmi, rodzeństwo oraz liczba fotografii z dzieckiem

Table 3. Families with children, siblings, and the number of photos with a child

rodziny z dziećmi	rodzeństwo	ogółem fotografii z dzieckiem
67	16	99

Źródło: opracowanie własne autora.

Source: developed by the author.

Z powyższego zestawienia wynika, że podstawową reprezentację fotograficzną rodziny stanowią wspólnoty z dzieckiem. Z kolei najwięcej jest fotografii ukazujących dziecko w towarzystwie rodziców, rodzeństwa, rodziny wielopokoleniowej czy też samo. W całym zbiorze jest 99 (79,8%) odbitek, na których ono się znajduje. A zatem rodzina jest uznawana/rozpoznawana przez fotografujących jako wspólnota z dziećmi. Do tej liczby włączyłem też dzieci dorosłe, jeśli występują w rodzinnych rolach jako dzieci.

Fotografie „rozszerzają” pojęcie rodziny o grupy pozarodzinne. Można tak powiedzieć o prezentowanych na odbitkach: grupie studenckiej, drużynie futbolowej czy kibicach. Mamy tu zatem takie szerokie (z)definiowanie rodziny.

Rodzaj wydarzenia rodzinnego

Kolejne zestawienie tabelaryczne ukazuje rodzaj sfotografowanego wydarzenia.

Tabela 4. Kategoria wydarzenia rodzinnego

Table 4. The family event category

rekreacja/odpoczynek		opieka nad dziećmi	posiłek	liturgia,	świętowanie	przejawy bliskości
bierny	aktywny					
7	11	30	14	8	29	5

Źródło: opracowanie własne autora.

Source: developed by the author.

Przedstawione zastawienie ukazuje rodzinę głównie jako opiekującą się dziećmi. Opieka to noszenie ich, przytulanie, towarzyszenie dzieciom na placu zabaw. Fotografie prezentują również rodzinę jako wspólnotę świętującą i będącą w czasie rekreacji. Świętowanie podkreślają atrybuty domowego Bożego Narodzenia: spotkania liczniej reprezentowanych rodzin, odświętne ubrania, choinki w tle, suto czy też w ogóle zastawione stoły. Oprócz tego znacząca jest reprezentacja uczestnictwa w liturgii. Spojrzenie na wypoczynek czynny pozwala stwierdzić, że jest to najczęściej spacer, zdecydowanie rzadziej czytanie. Z kolei bierny to oglądanie telewizji czy po prostu spędzanie czasu w fotelu, czy na domowej wersalce. Udział w liturgii z kolei egzemplifikowany jest przez fotografie z obrzędów: ślubu, rocznic małżeńskich czy chrztów. Kategoria, nazwana przeze mnie wyrażaniem/przejawami bliskości, nie jest może reprezentowana przez zbyt dużą liczbę fotografii, niemniej zasługuje na podkreślenie jako szczególna forma kontaktów pomiędzy członkami rodzin.

Działanie podmiotów

Następne zestawienie tabelaryczne 5 umożliwia spojrzenie na fotografie z perspektywy działania podmiotów.

Patrząc na fotografie z tego punktu widzenia, z perspektywy działania mamy tu odbitki ludzi, głównie pozujących do fotografii. Jest ich 38. Tego działania jednak nie umieściłem w zestawieniu, a wziąłem pod uwagę konkretne czynności osób wykonywane w rodzinie.

Tabela 5. Fotografie z perspektywy działania**Table 5. Photos from the action perspective**

Lp.	Działanie	Liczba
1	przytulanie, uściski	34
2	trzymanie na rękach, trzymanie na kolanach, niesienie dzieci, kołysanie niemowlęcia, kąpiel niemowlęcia	30
3	konsumpcja: jedzenie, picie, otwieranie wina, częstowanie się, karmienie	14
4	maszerowanie, spacerowanie, wyprawy turystyczne, chodzenie, nauka chodzenia, wyjście, wyjście z kościoła, ciągnięcie sanek z dziećmi	12
5	obserwowanie, zagłądanie, przyglądanie się, patrzenie, patrzenie na dziecko	6
6	rozmowa, komunikowanie, dotykanie brzucha	6
7	pocałunek, całowanie się	6
8	modlenie się, ślubowanie, odnawianie przyrzeczeń małżeńskich, łamanie się opłatkiem	6
9	odpoczywanie, siedzenie	5
10	czytanie	2
11	zabawa klockami, palenie sztucznych ogni, ofiarowanie prezentu, oglądanie telewizji, ubieranie choinki, oklaskiwanie, jazda konna, polewanie wodą, spanie, oglądanie telewizji	1

Źródło: opracowanie własne autora.

Source: developed by the author.

Tak więc, mamy tu głównie członków rodzin przytulających się, opiekujących się dziećmi, jedzących i pijących, spacerujących, komunikujących się ze sobą poprzez rozmowy i spojrzenia oraz dotyk, wyrażających czułość poprzez pocałunki, modlących się, a sporadycznie także wykonujących inne czynności. Precyzyjne ich zakwalifikowanie jest dość trudne, ponieważ często niejednoznaczne.

Interakcja

Spoglądając na fotografię jako na zarejestrowaną interakcję widać, że najczęstszą jej formą są: opieka, potem świątowanie, spacer, odpoczynek, posiłek, wyrażanie czułości i liturgia. Z perspektywy zbiorowości rodzina jest tu w różnych konfiguracjach. Przeważa, jak to już było powiedziane wcześniej, mała dwupokoleniowa z jednym dzieckiem. Do rzadkości należą odbitki ukazujące liczne zastawienia wielopokoleniowych klanów.

Przestrzenie, w których uchwycono rodzinę

Poniżej próbuję przyjrzeć się pomieszczeniom domowym, w których rodzina została uchwycona. Przedstawia to zestawienie tabelaryczne 6.

Tabela 6. Pomieszczenie w domu/mieszkanie, w którym sfotografowano rodzinę
Table 6. The room in the house/flat where the family was photographed

Pomieszczenie						
pokój	kuchnia	łazienka	przedpokój	przeźścięń przy domu	garaż	taras
43	5	2	1	3	1	1

Źródło: opracowanie własne autora.

Source: developed by the author.

Rodzina kojarzy się studentom głównie z przestrzenią domu, a precyzyjniej z jego wnętrzem. Pewnym wyjaśnieniem może być fakt, iż młodzi ludzie fotografowali w semestrze zimowym, czyli wówczas, gdy życie głównie toczy się we wnętrzach. Prawdopodobnie mogłoby być inaczej, gdyby ćwiczenie to powtórzyć w semestrze letnim. Jak widać z powyższego przedstawienia najlepszym, a w każdym razie najpopularniejszym miejscem domowej fotografii jest pokój. Tu toczy się większość życia. Rodzina fotografuje się w nim. Na drugiej pozycji znalazła się kuchnia. Jednak ta kuchenna reprezentacja jest dużo skromniejsza.

Przestrzeń pozadomowa, w której osadzona jest rodzina

Warto przyjrzeć się również innym przestrzeniom, w których osadzona zostaje rodzina. To miejsca, w których wre życie wspólnoty. Prezentuje to zestawienie tabelaryczne 7.

Tabela 7. Przestrzeń, w której osadzona jest rodzina
Table 7. The space in which the family is rooted

Przestrzeń									
plaża	łąka, las	droga	boisko	ogród	park	plac, podwórze	plac zabaw	kościół	cmentarz
4	5	4	3	3	6	4	2	4	2

Źródło: opracowanie własne autora.

Source: developed by the author.

Ukazane przestrzenie to miejsca rekreacji i odpoczynku, obrzędów liturgicznych. Nie ma jednak przestrzeni zdecydowanie preferowanej.

Elementy wyposażenia i ozdoby domu

Rodzina to innymi słowy dom, dom rodzinny. A ten to w istocie obiekt o charakterze mieszkalnym. I jako taki również może podlegać próbom analiz. Poniżej wskazuję, jakie elementy wyposażenia domu są obecne na fotografiach, co często się na nich znajduje. Prezentuje to zestawienie tabelaryczne 8.

Tabela 8. Elementy wyposażenia i ozdoby domu

Table 8. Home equipment and decorations

Przedmiot	Elementy wyposażenia i ozdoby domu								
	łóżko, wersalka,	stół	choinka	okno	drzwi	obraz	krzesło, ławka	telewizor	książka
Liczba	12	14	13	8	7	7	12	4	1

Źródło: opracowanie własne autora.

Source: developed by the author.

Z zaprezentowanego powyżej zestawienia wynika, że najczęściej rodzina ukazana/ujęta jest na jakiejś formie siedziska: wersalce, łóżku, ławce czy krześle. Popularne były także fotografie przy stole, tego przedmiotu symbolizującego więź i wspólnotę. A jako że fotografie czyniono głównie w okresie jesienno-zimowym, częstym atrybutem była na nich choinka. Co interesujące, bogatą fotograficzną reprezentację posiadają odbitki domowe z oknem, drzwiami, obrazem. Warto dodać, że fotografie prezentują również różne przedmioty użytkowe, znajdujące się w otoczeniu rodzin: zastawy stołowe, rozrywkowe gry, wianek do kąpielni niemowlęcia, firany i zasłony, rośliny dekoracyjne.

Zwierzęta na fotografii rodzinnej

Interesującym wyróżnieniem są fotografie towarzyszy ludzkiego życia, czyli zwierząt. Nie ma ich w tym zestawieniu wiele. Odnosi się wręcz wrażenie, że ukazane podobizny zwierząt są jakieś proporcjonalnie niedoreprezentowane. I tak na fotografiach widzimy rodzinę koni (nr 45), kotów (nr 46, 81), kuca (nr 78), psa (nr 3, 116) i żyrafę w ogrodzie zoologicznym (nr 55).

Wnioski, czyli co dla pedagoga z fotografii rodzinnej studentów wynikać może

Społeczny świat przedstawiony na fotografii studenckiej jest złożony, wieloaspektowy i w istocie bardzo różnorodny. Rodzina w rozumieniu studentów to w poważającej liczbie rodzice, czy jedno z rodziców wraz z dzieckiem. Ono stanowi zasadniczy podmiot konstytuujący tę wspólnotę. I co interesujące,

w przeważającej liczbie prezentowanych fotograficznych przedstawień jest to dziecko małe (niemowlę, dziecko w wieku przedszkolnym czy młodszoszkolnym). Rodzina to także przeróżne konfiguracje ludzkie: definiowana jest jako np. diada, najczęściej jednak rodzina nuklearna z jednym dzieckiem, z dwojgiem dzieci, niekiedy ukazana jako wielopokoleniowa. Ale występuje tu rozszerzenie terminu rodzina, na wspólnotę studentów, zawodników czy kibiców.

Rodzina przedstawiona ma jednak – na ogół – wyrazistą strukturę, składającą się z najczęściej z rodziców i dzieci, nieco rzadziej to klan rodzinny.

Rodzina to przedmiot żartu i metafory, udawania/naśladowania/odgrywana roli dla jednego kadru symbolizowania, więzi, wspólnoty, w końcu uchwycona rodzina zwierząt. Pragnę zwrócić uwagę na rodzinę w żartobliwym ujęciu. Tę interpretację chcę przyjąć, z jednej strony, jako taką właśnie typową cechą fotografii nieformalnej – przejaw poczucia humoru młodych autorów. Z drugiej jednak strony, towarzyszy mi i chęć innego hipotetycznego odczytania. Ta rodzina jest jakaś niedookreślona, śmieszna, udawana, nieprawdziwa, „na niby”, niekiedy składająca się z elementów nieprzystających do siebie. To taka rodzina – nie rodzina. Niby jest wspólnotą, a nią nie jest.

Mamy tu ukazanych nieco nowych społecznych obyczajów. Fotografia pary w intymnej bliskości, w zbliżeniu na plaży, w serdecznym uścisku na wersalce to odbicie współczesnej rzeczywistości społecznej. Dawniej fotografia rodzinna nie miała zbyt wielu reprezentacji takiej bardzo prywatnej strony życia rodzinnego, choćby z tego prostego powodu, że posiadała charakter formalny. Dorośli, dojrzali na tych rodzinnych fotografiach są na swój sposób zrelaksowani, poddający się konwencji żartobliwej. Nie zawsze wiadomo, czy przedstawione osoby to formalna rodzina, czy też to wspólnota „jedynie” emocjonalna.

Inny wątek o charakterze prywatnym, intymnym wprost to fotografie, jak określano to w narracji staropolskiej – matek w stanie błogosławionym. Obnażony brzuch kobiet brzemiennych, współcześnie na rodzinnej fotografii studenckiej nie stanowi tabu. Zdjęciowe uchwycenie dotyku brzucha przez mężczyznę to jakby symbol wczesnego nawiązywania przez ojca więzi z dzieckiem. To niestare zjawisko, ale zdecydowanie przejaw nowego podejścia, zainteresowania ojca własnym dzieckiem jeszcze przed jego narodzeniem, takiej pedagogiki prenatalnej używając określenia Doroty Kornas-Bieli²³.

Rodzina jest ukazana w domu, w tej przestrzeni będącej jej kolebką, źródłem, symbolem i ekwiwalentem terminu zarazem. Dom to swoisty mikrosmos rodziny w makroświecie społecznym. Sercem fotografowanej wspólnoty nie była jednak kuchnia, jak się powszechnie przecież sądzi, ale zdecydowanie częściej pokój, pomieszczenie spotkań rodzinnych. Jeśli brać pod uwagę przestrzenie pozadomowe, to nie ma tu jednego miejsca dominującego. Tych miejsc jest wiele i są one różne.

²³ D. Kornas-Biela, *Pedagogika prenatalna: nowy obszar nauk o wychowaniu*, Wyd. Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Lublin 2009.

Analizując studencką prezentację rodziny przez pryzmat wydarzeń, to dominują świętowanie i rekreacja. Wyrazista jest też troska i opieka na dzieckiem, zwłaszcza małym. Co interesujące, mamy tu liczne reprezentacje opieki sprawowanej zarówno przez matki, jak i przez ojców, ale oczywiście także przez babcie i dziadków. Sporadycznie jedynie opiekę sprawuje starsze rodzeństwo.

Kontekstem przedstawianej rodziny jest dom, osoby prezentują się w rodzinnych rolach. Odczytanie zdjęć pozwala stwierdzić, że jest to wspólnota odświętna, ale jest to również rodzina w procesach bliskości emocjonalnej, przytulająca się, całująca się, rozmawiająca i spoglądająca na siebie.

Na przedstawionych fotografiach, tym współczesnym fenomenie społecznym mało pracy rodzinnej, w znaczeniu wspólnych działań. W dodatku brak tu egzemplifikacji jakiegokolwiek pracy. Widzimy jej konsekwencje materialne, wnętrza domów i mieszkań, ich wyposażenie, przygotowane posiłki na stołach. Wyjątek stanowi ubieranie choinki. Ale czy to praca czy już rekreacja, wstęp do świętowania? Te fotograficzne obrazy dokumentujące czas wolny wynikają prawdopodobnie z faktu, że członkowie współczesnej rodziny pracują poza domem i pozostali domownicy nie widzą tej formy społecznego zaangażowania, a w konsekwencji nie udało się im jej ująć. Fotografujący nie potraktowali pracy domowej jako istotnego aspektu życia rodzinnego. Zatem jest to generalnie rodzina niepracująca. To nie jest wspólnota w codzienności, to rodzina w świętowaniu.

Bibliografia

- Banks M., *Materiały wizualne w badaniach jakościowych*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Chalumeau J.L., *Historia sztuki współczesnej*, Vizja Press & IT, Warszawa 2007.
- Ferenc T., *Fotografia. Dyletanci, amatorzy i artyści*, Galeria f5 & Księgarnia fotograficzna, Łódź 2004.
- Kornas-Biela D., *Pedagogika prenatalna: nowy obszar nauk o wychowaniu*, Wyd. Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Lublin 2009.
- Sikora S., *Fotografia. Między dokumentem a symbolem*, Świat Literacki/Instytut Sztuki, Izabelin 2004.
- Sontag S., *O fotografii*, przekł. S. Margala, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1986.
- Sztompka P., *Socjologia wizualna. Fotografia jako metoda badawcza*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Tomaszkiewicz T., *Przekład audiowizualny*, Wyd. PWN, Warszawa 2006.